

VÝTVARNÁ EXPRESIA RODINY U JEDNOTLIVCOV S MENTÁLNYM POSTIHNUTÍM

PhDr. Jozef Štefan

PdF UK z Bratislavy

Výtvarný prejav, detská kresba, maľba a modelovanie patrí k neodmysliteľným aktivitám, stimulantom v špeciálnej komplexnej rehabilitácii jednotlivcov s postihnutím. V dôsledku týchto pomerne dosť obľúbených aktivít jednotlivcov vyjadruje nielen úroveň svojich jednotlivých funkčných oblastí a potencialít, ale i svoj vnútorný svet, ktorý pozná a cíti v rámci egovzťažných aspektov osobnosti autora.

Otázkou diagnostických možností sa zaoberá aj Lopúchová (2001), ktorá sa zaoberá problematikou jednotlivcov so zrakovým postihnutím, kde poukazuje na výraznú modifikáciu možností hodnotenia a analýzy výtvarných produktov.

Gajdošíková (2007) venuje pozornosť nadaniu a talentu jednotlivcov s mentálnym a viacnásobným postihnutím, kde pertraktuje modifikované diagnostické spôsoby vyhľadávania uvedených jednotlivcov.

Otázkou komplexnosti špeciálnopedagogickej diagnostiky jednotlivcov s rôznym druhom a stupňom postihnutia sa venovala v ostatnom čase Schmidtová (2008), kde zaradovovala veľký význam i výtvarnému prejavu jednotlivcov s postihnutím.

Možnosti využitia detského výtvarného prejavu (kresba, maľba) v klinických a štandardizovaných formách kresbových testov v špeciálnopedagogickom kontexte

V kresbe sa odrážajú rôzne psychické procesy a aspekty, celková úroveň jemnej motoriky a senzomotorickej koordinácie, schopnosť vizuálnej percepcie, kognitívny prístup stvárneniu témy, ale tiež temperamentu, emočné prežívanie. V tematickej kresbe zasa môžeme zistiť spôsob vnímania seba alebo rodinných vzťahov, postavenie v sociálnych vzťahoch, vzťah ku okoliu, emocionálne prejavy, citovú zrelosť, sociálnu adaptáciu, úroveň sebavedomia. Kresbové testy je možné ľahko administrovať, pretože deti s ochotou a ľahkosťou kreslia. Ďalším pozitívom kresbových testov je fakt, že ich možno

použiť ako úvodnú metódu pri nadväzovaní prvého kontaktu. Vytvorenie prvého dôverného kontaktu je veľmi dôležité pri ďalšom získavaní informácií od klienta a celkovej spolupráci s ním.

Môžeme všeobecne skonštatovať, že možnosti použitia detskej kresby sú nasledovné (Vágnerová, 2001):

- Kresba môže poskytnúť orientačné informácie o celkovej vývinovej úrovni dieťaťa, môže slúžiť ako screening globálneho vývinu rozumových schopností.
- Kresba je užitočná pri zisťovaní úrovne senzomotorických schopností, zručností, resp. vývinu jemnej motoriky a vizuálnej percepcie.
- Kresba signalizuje spôsob citového prežívania, tendencia k určitému reagovaniu a aktuálne citové ladenie.
- Kresba je užitočným nástrojom k poznaniu určitých špecifických vzťahov a postojov, ktoré dieťa často nechce alebo nedokáže prejavíť inak.

Kresbovým testom a možnostiam ich využitia v špeciálnopedagogickej diagnostike venovali pozornosť v ostatnom čase Gregušová - Pischová, (2005), Gregušová - Štefan (2009).

Medzi bežne používané kresbové testy zaradujeme:

- Kresbové testy slúžiace na zisťovanie celkovej úrovne rozumových schopností - test ľudskej postavy (Goodenough-Harris Drawing test), Draw a Person: A Quantitative Scoring System (DAP), test hviezd a vln (Der Sterne-Wellen test).
- Kresbové testy zhodnocujúce úroveň senzomotorických schopností - test obkresľovania, Bender-Gestalt test.
- Projektívne kresbové metódy - test stromu, test Dom-strom-človek (House-Tree-Person, H-T-P), test troch stromov, kresba rodiny, Kinetic Family Drawing (KFD), kresba začarovanej rodiny, Blochov test MDZT.
- Kresbové testy kreativity - Torranceho figurálny test tvorivého myslenia, Kreatos - projekčný, test kreativity a osobnosti, Urbanov test tvorivosti.

Projektívne kresbové metódy s akcentom na rodinu

Projektívne hodnotenie kresby je tvorivý proces. Kresba môže signalizovať aktuálne citové ladenie, úroveň citovej reaktivity, spôsob emočného prežívania. Tieto znaky citového prežívania, reaktivity a temperamentom podmienené akútne emočné stavy sa zákonite prejavajú v každej ľudskej činnosti, ale kresba má výhodu, že ich zachytáva v jasnej, zrozumiteľnej a identifikovateľ-

nej forme. Emočné prejavy môžeme sledovať v akejkolvek kresbe, nezávisle od obsahu, i keď detské emócie sa výrazne prejavujú aj vo vzťahu k nejakej konkrétnej zadanej téme. S emočnými prejavmi sú úzko späté aj emočné indikátory, ktoré podrobnejšie opisuje Koppitzová (In: Svoboda, 2001). Podľa uvedenej autorky ak sa v kresbe nachádza aspoň 3 alebo viac znakov, tzv. emočných indikátorov, možno sa domnievať, že dieťa má nejaké emočné problémy. Medzi projektívne kresbové testy, ktoré možno použiť v špeciálno-pedagogickej praxi s akcentom na rodinné pozadie jednotlivca zaraďujeme:

Kresba rodiny

Tento test patrí k najpoužívanejším a najobľúbenejším v rámci psychodiagnostiky. Z našich autorov sa mu venoval Z. Matějček. Na kresbe rodiny vidíme symbolické spracovanie konštelácie tejto sociálnej skupiny tak, ako ju jednotlivec vníma. Kresba rodiny podlieha určitým vývinovým zmenám. Vágnerová (2001) (In: Svoboda, 2001) ich delí do troch skupín:

1. Statické, nediferencované stvárnenie rodiny.
2. Statické diferencované stvárnenie rodiny.
3. Dynamické a diferencované stvárnenie rodiny.

Kinetic Family Drawing (KFD)

Je podobným kresbovým testom ako kresba rodiny. Jednotlivec dostane požiadavku, aby nakreslilo každého člena rodiny v nejakej činnosti, vrátane seba. Hodnotenie je podobné ako u iných testoch kresby rodiny, najvýznamnejšia informácia je vzdialenosť medzi postavami, spôsob ich interakcie, ako spolupracujú, resp. podieľajú na činnosti.

Kresba začarovanej rodiny

Je zaujímavým testom kresby rodiny. Ide predovšetkým o symbolické spracovanie zážitkov a postojov k vlastnej rodine. Jednotlivec kreslí ceruzkou na formát A4. Jednotlivca požiadame, aby nakreslilo začarovanú rodinu tak, ako keby prišiel kúzelník a každého člena rodiny by začaroval do nejakého zvierata, ktoré by sa mu najviac páčilo. Pri realizácii pozorujeme ako jednotlivec kreslí, koho nakreslí prvého, ako pokračuje. Po skončení nasleduje rozhovor.

Podľa Matějčka (1981) ponímanie rodiny ako jedného spoločenstva zvierat je takmer nemožné a taktiež je obtiažne hodnotiť rodinnú konšteláciu, pričom hlavným cieľom a významom kresby začarovanej rodiny je zvýraznenie

povahových vlastností kľúčových osôb a zvýraznenie toho, čo je nedotknuté alebo skryté. Z autorových výskumom vyplýva, že mačka je výrazne ženské zviera a pes výrazne mužské. Práve preto je mačka najčastejšie zobrazovaná ako matka a pes ako otec. Po mačke nasleduje včela, vták, motýľ a po psovi nasleduje kôň, lev, medveď, slon, orol, jeleň a kocúr. Tieto aspekty však patria však špecificky českým, prípadne slovenským deťom. Novák (2004) tvrdí, že napríklad rakúske deti vnímajú ako materské figúry vtáka a zajaca.

Novák (2004) určuje mužské zvieratá – pes, kôň, mačka, lev, vták, medveď, ryba, zajac, slon, opica, žirafa, had, liška a myš. Zo skupiny ženských zvierat určuje mačku, psa, sliepku, medveďa, zajaca, myš, rybu, veveričku, slona, lišku a labuť. Medzi tri popredné miesta volia chlapci koňa, leva, vtáka a opicu, kým dievčatá sliepku, veveričku a labuť. Ostatné zvieratá sú ponímané za spoločne používané obidvomi pohlaviami.

Interpretácia podľa Wágnerovej (2001) (In: Svoboda, 2001):

1. Psychické vlastnosti a prejavy správania sa zvierat v ich antropomorfizácii (usilovný ako včela, špinavý ako prasa).
2. Vonkajšie viditeľné znaky (krásny ako motýľ, silný medveď).
3. Vzťah k dieťaťu a k ostatným (stále ma stráži ako pes).

Hodnotenie výtvarnej expresie rodiny u jednotlivcov s mentálnym postihnutím

Tab. 1: Hodnotiace komponenty

FORMÁLNE KOMPONENTY	OBSAHOVÉ KOMPONENTY
Úroveň zobrazenia	Ludská postava/autoportrét
Konzistencia, správnosť postupu	Osoby a ich obsadenie v kresbe
Umiestnenie objektu vzhľadom k ploche papiera	Veľkosť postáv
Kompozícia, integrácia kresby	Poradie postáv
Chybné výkony	Pozícia postáv
Línia, ťahy, kvalita čiar	Postoj postáv
Zvláštnosti	Výraz postáv
Preferencia farieb	Spôsob zobrazenia jednotlivých postáv
Správanie	Druhotné detaily/sociálna konformita
	Druhotné detaily/materiálny svet

Pozn.: Obsahové a formálne komponenty výtvarného prejavu jednotlivca patria medzi nie jasne rozlíšiteľné komponenty, nakoľko je nemožný ich triediaci klasifikačný sys-

tém. Svojou skladbou demonštrujú obsahový komponent výtvarného prejavu, ktorý je citlivý a sleduje detaily vo výtvarnom produkte a zároveň demonštrujú i formálny komponent, ktorý sleduje výtvarný produkt z hľadiska formy, celku, čiže holisticky. Cieľom nie je hľadať súvislosti medzi týmito postulátmi, preto len stručne vyklaskifikujeme hodnotiace komponenty výtvarnej exprese rodiny. V záujme zrozumiteľnosti, čím vlastne rozumieme pojmy obsah a forma je potrebné ich v zjednodušenej podobe vysvetliť. Obsahom rozumieme „Čo výtvarný produkt vyjadruje?“ a formou rozumieme „Ako to výtvarný produkt vyjadruje?“ Pri hodnotení testu kresby postavy vychádzame z poznatkov viacerých autorov, poznatkov z literatúry a z vlastných doterajších skúseností.

Formálne komponenty

Úroveň zobrazenia – celkový dojem, interpretovateľnosť – neinterpretovateľnosť kresby rodiny. Ide o prejavenie maliarskej zručnosti, pričom celkovo sledujeme základné znaky kresby: Intelekt (rozumové a poznávacie procesy), poruchy koncentrácie, znaky nadania a talentu, patológie kresby, dyspiniu ako neschopnosť kresliť, vývinový charakter kresby, statiku a dynamiku dejov, javov a osôb v kresbe, zvláštnosti, druhotné detaily a chybné výkony, úplnosť alebo neúplnosť rodiny, harmonickosť alebo rozvrátenosť rodiny, derealizáciu, dezintegráciu kresby, fantázijnosť. Mnohokrát tieto nedostatky poukazujú na základnú diagnózu mentálnej retardácie, ktoré nemožno následne adekvátne projektívne hodnotiť.

Konzistencia, správnosť postupu – ide o usporiadanie jednotlivých častí do celku. Sledujú sa proporcie a vedenie línií, prípadne ťahov v maľbe. Nedostatočná konzistencia svedčí o psychickej dezintegrácii, strate reality. Ukazuje sa pri mentálne postihnutých, pri poruchách vedomia a schizofrénii ako primárna symptomatológia základnej diagnózy.

Umiestnenie objektu vzhľadom k ploche papiera – geometria a rozvrhnutie na liste papiera nám prezrádzajú osobné informácie, časové referencie, vzťah k rodičom. Ľavá strana reflektuje minulosť, vzťah k matke a introverziu. Pravá strana poukazuje na budúcnosť, vzťah k otcovi, autoritu a extroverziu. Stred listu je súčasnosť, čiže aktuálne citové rozpoloženie, ktoré sa podmienkami mení. Význam umiestnenia objektu môže byť určený Pulverovou schémou. Zaplnenie alebo nezaplnenie vypovedá o úzkosti, intelektuálnej chudobe, pocitoch menejcennosti. Podľa jeho schémy má každý smer nejaký význam, pričom všetky zóny vychádzajú z jedného bodu alebo do neho smerujú, tento bod predstavuje stred „JA“. Čiary smerujúce nahor poukazujú na mysticiz-

mus a opačne smerujúce čiary znamenajú materializmus. Podobne ako aj pri písme, či kresbe je dôležitá veľkosť objektu k veľkosti a ploche papiera. Nezrelí autori vyplňujú celú plochu, vyrovnaní centrujú objekt do stredu, jednotlivci s problémami umiestňujú objekt excentricky.

Kompozícia a integrácia kresby – pri týchto kritériách sledujeme zostavovanie, usporiadanie, umiestnenie prvkov do celku. Môžeme pozorovať, v akom vzťahu jednotlivé prvky jednotliviec nakreslí. V kompozičných aspektoch jednotlivci s mentálnym postihnutím často zlyhávajú práve pre poruchy zrakovej percepcie a ostatných dielčích schopností, ako aj v určitej fragmentárnosti predstavivosti.

Chybné výkony – podkladom môže byť nevedomý vnútorný konflikt, často pri neurotických poruchách. Tieto poruchy sa často týkajú miest vlastných defektov. Prejavujú sa v nesúhre v proporciách, v zabudnutí a vynechaní podstatných častí a jednotlivostí, v prekresľovaní a korigovaní, v nezvyčajnom zosilnení a tieňovaní, v gumovaní a v opravovaní. Nesúhra v proporciách a zabudnutie, prípadne vynechanie určitých častí je primárne dôsledkom mentálnej retardácie. Prekresľovanie, korigovanie, gumovanie, tieňovanie, zosilnenie a ohraničovanie je prejav neurotických defektov, ide o popieranie.

Línia, ťahy – ich kvalita prezrádza mnohé o osobnosti (intenzita, početnosť, prítlak, charakteristika línie). Vo svojej podstate ohraničujú predmet, čím určujú formálny aspekt, i keď svojou povahou ich môžeme zaradiť aj do obsahového hľadiska. Jemné a váhavé ťahy sú charakteristické pre jednotlivcov apatických, utlmených a úzkostných, pričom signalizujú neistotu. Nekontrolovateľné ťahy robia jednotlivci nekludní a agresívni so zvýšeným prítlakom. Psychická stabilita sa prejavuje používaním lineárnych ťahov a kriviek, tie však nesmú výrazne prevládať, pretože by to mohol byť znak úzkostných neuróz. Pri hodnotení u jednotlivcov s mentálnym postihnutím naopak prihliadame na organické poškodenie CNS, poruchy jemnej a hrubej motoriky, vizuomotoriky a grafomotoriky vyplývajúce zo základnej diagnózy.

Zvláštnosti – bežne v detských kresbách sa nevyskytujú, prípadne stereotypné opakovanie námetov. Stereotypia sa v kresbách jednotlivcov s mentálnym postihnutím vyskytuje častejšie ako u normointelektu, pričom je to dôsledok fragmentárnosti myslenia a obmedzenej úrovni intelektových a poznávacích schopností závislých na druhu a stupni postihnutia. Zvláštnosti v kresbe rodiny možno nachádzať vo veľkej miere v spontánnosti výberu tvarov, farieb a náhodnosti konečného efektu tvarov a celku. Pri projektívnom hodnotení pristupujeme so zreteľom na tieto aspekty.

Preferencia farieb – farba je emocionálny činiteľ umelca. Akým farbám dáva prednosť, tak posudzujeme jeho aktuálnu náladu alebo štruktúru osobnosti. Farba všeobecne umocňuje myšlienku a je indikátorom emočného stavu jednotlivca, projikuje jeho momentálny stav alebo tendenciu k určitému stavu. Farba v živote človeka predstavuje intenzitu a stav emocionálneho života, má psychologický, estetický a kultúrny podtext. Vplyv farieb na človeka je už v dnešnej dobe empiricky dokázaný, avšak ich vplyv je do značnej miery individuálny. Hodnotenie a interpretácia farieb je komplikovaná. Koľko je empirických štúdií, čiže autorov, tak toľko je aj spôsobov hodnotenia. Reč farieb je teda súčasťou symboliky, ktorá má hlbokú históriu a stretávame sa s ňou v najrozmanitejších odvetviach života. V antike bola farba napríklad spájaná s farbou planét a podľa toho aj interpretovaná. Empirici jej už vtedy prikladali dôležitý psychologický význam. Pri použití farieb sa uplatňujú jej rôzne vlastnosti- intenzita, hustota, viditeľnosť z diaľky, odtieň. Spojenie týchto vlastností s farbami vytvára špecifikujúcu hodnotu skupiny farieb, niektoré pôsobia harmonicky, iné šokujú krikľavosťou, nesúlalom. Výberu a použitiu farieb nemožno uprieť psychologickú hodnotu, ale pri interpretácii obrázku je nutné prihliadať na vek autora. Dieťa používa farby dvoma spôsobmi, buď sa nechá ovplyvniť skutočnosťou (zelená tráva, žlté slnko...) alebo sa nechá viesť svojim nevedomým a práve to o ňom prezrádza najviac. Absencia farby signalizuje citovú prázdnotu, asociálne tendencie. Dominantná farba je často spojená s afektom. Čierna signalizuje strach, ohrozenie, agresivita zo strachu, niekedy aj bohatý vnútorný život, v puberte neprístupnosť a ostych prejaví city. Červená – obľúbená u malých detí, radosť zo života, vitalita, láska, ale aj agresivita, zranenie, u detí do 6 rokov normálna. Modrá – túžba, introverzia, u detí od 5 do 6 rokov naznačuje kontrolu správania. Žltá – radosť zo života, moc, inteligencia, niekedy veľká závislosť dieťaťa na dospelom. Zelená – dúfanie, symbolizuje farbu kvetov. Fialová – malé deti ju používajú len zriedka, reagujú na ňu nepokojne, v spojení s modrou ukazuje úzkosť často v obdobiach ťažkej adaptácie. Hnedá – na jednej strane materská sila, na druhej strane nátlak, často tvrdohlavé dieťa, konflikty s rodinou, nevyhovujúca sociálna adaptácia. Je všeobecne platné, že extrovert používa červenú, žltú, oranžovú v rôznych kombináciách. Na rozdiel od introverta, ktorý používa menší počet farieb ako modrú, zelenú a šedú.

V neposlednom rade je na nás, aby sme si pre svoju diagnostickú interpretáciu zvolili diagnostický materiál podľa ktorého sa budeme orientovať.

V súčasnosti je toľko empirických štúdií, že samotná diagnostická interpretácia podľa viacerých autorov, by skôr priniesla chaos ako poriadok.

Správanie – počas výtvarného aktu sledujeme všetko, čo sa pri kreslení deje. Jeho záujem alebo nezáujem o kresbu. Či jednotlivec na výzvu kresliť reaguje, alebo nie, či kreslí podľa inštrukcie, či čaká na pokyny, alebo pracuje samostatne. Či je so svojim výtvorom spokojný, alebo ho chce vylepšiť, prípadne zničiť. Či počas procesu tvorby často gumuje, opravuje. Sú jednotlivci, ktorí sú aj s veľmi nedokonalým a na ich vek neprimeraným výtvorom nadmieru spokojní a naopak jednotlivci, ktorí ho potrebujú stále vylepšovať.

Obsahové komponenty

Ludská postava/autoportrét – v zobrazovaní postáv možno hľadať symboliku, postavy však obvykle vypovedajú o autorovi viac, ako ostatné symboly. Pri hodnotení musíme prihliadať na vývinové a projektívne hľadisko. Je to nutné z toho dôvodu, že nemožno posudzovať kresbu len z projektívneho hľadiska, pretože ich kresby sú charakteristické hlavne vývinovosťou (i v staršom veku). Jednotlivec nakreslí napríklad postavu väčšiu preto, že z hľadiska grafomotorického prevedenia je preňho ľahšia a jednoduchšia, napokon prirodzená. Ak by sme neprihliadali na tieto dôležité aspekty, tak by sme jednotlivca označili ako sebavedomého so silnými sklonmi sebapresadzovania, čo v konečnom dôsledku nie je kompatibilné s jeho základnou diagnózou a viažucimi sa deficitmi vo funkčných oblastiach.

Jednotlivec s mentálnym postihnutím kreslí to, čo o predmete alebo jave vie, pričom úroveň sa viaže na rozumovú vyspelosť, poškodenie jednotlivých funkčných (kognitívnych) schopností. Jednotlivec v rámci štádiálnych vývinových období začína samozrejme čmáranicami (bezobsahové a obsahové), pokračuje hlavonožcom, panákom, ľudskou postavou, zvieratkom, stromom atď., pričom vývinovosť kresby si nemožno zamieňať s diagnostikou z projektívneho hľadiska. Práve pre tieto aspekty považujeme za dôležité spomenúť vývinový a štádiálny charakter kresby.

Postava ponúka veľa spôsobov ako ju znázorniť, jednotlivec nám vykreslením postavy, či už vedomými alebo nevedomými prvkami, dáva na zreteľ aký má postoj a vzťahy k danej vyobrazenej postave. Nezobrazuje naturalistickou, ale zástupnou formou tj. napríklad postavy nakreslí vo veľkosti podľa hierarchie, dominantnosti, tým priraduje danej postave symbol podľa odporovaných vlastností (žena – kvetina, princezná; muž – divoká šelma, kôň,

meč, kovboj, policajt; dieťa – podľa toho ako sa cíti, či ako muž alebo ako žena, niekedy sa môže zobraziť aj ako bábika alebo ako klaun). Na postave je jednou z najdôležitejších častí tvár a hlava, ktorá celú postavu poľudšťuje. Veľká hlava – u menších detí normálne, u starších sa objavuje u paranoidných autorov. Malá hlava – autori depresívni, trpiaci komplexom menejcennosti. Oči sú „zrkadlo do duše“ k očiam sa viažu početné symboly od uhranutia až po hypnotizéra. Jednotlivci s homosexuálnymi sklonmi kreslia veľké oči, u primitívnych alebo agresívnych jednotlivcov je výrazné obočie, často rozježené. Ústa symbolizujú reč ako prostriedok ku komunikácii. Jednotlivec, ktorý ich zabudne nakresliť spravidla vyjadruje sexuálny problém (Oidipov komplex), vycerené zuby naznačujú agresivitu, plné silné pery sa vyskytujú u zmyselných osôb. Brada a fúzy sa začínajú objavovať až v neskoršom veku sú symbolom mužnosti, u menších jednotlivcov poukazujú na dobre vyvinutý pozorovací talent. V niektorých prípadoch sa stáva, že jednotlivec úmyselne, či podvedome niečo vynechá alebo predimenzuje, prípadne sa objaví transparentnosť (vnútornosti, kostra), akýkoľvek takýto prejav neobvyklej postavy k veku dieťaťa nám môže veľa prezradiť. Ruky niekedy úplne chýbajú (sú vo vreckách alebo sú zdeformované) môže to naznačovať masturbáciu, alebo delikvenciu, avšak pri tejto interpretácii treba byť obozretný, nakoľko to môže byť prejavom aj neschopnosti nakresliť ruky.

Osoby a ich obsadenie v kresbe – predurčuje dôležitosť osôb, členov rodiny pre samotného autora. Zaujíma nás existencia a neexistencia (vytesnenie) osôb. Existencia znamená citovú upotrebitelnosť osôb a neexistencia ako prejav citového strádania, prípadne vytesnenia z vnútorných emocionálnych štruktúr. Variácie kreslenia osôb autorom sú rôzne: autor je na obrázku sám alebo so súrodencom, s jedným rodičom, autor s celou rodinou (nukleárna rodina), autor so širšou rodinou, alebo len s rodičmi. Vystríhajúcimi znakmi sú neidentifikovateľné osoby alebo neprítomnosť nijakých osôb.

Veľkosť postáv – projekuje sebavedomie, pričom sa prejavujú pocity menejcennosti, kompenzačná snaha po uplatnení, prípadne manická expanzia autora. Malá postava autora, prípadne členov rodiny naznačuje významnosť v rodine a v neposlednom rade pertraktuje úzkosť, pocity neistoty, pocity nedostatočnosti a neurotické rysy. Nápadne veľká postava autora, prípadne členov rodiny pertraktuje sebaapresadzovanie, agresívne reagovanie, snahu vynikať, ťažkosti v sebaopínaní a ťažkosti vo vzťahoch s okolím. V prípadoch jednotlivcov s mentálnym postihnutím je treba uvážiť, či veľká postava nie je

len prejavom neschopnosti lepšie koordonovať grafomotorický prejav, ktorý je z hľadiska prevedenia ľahší. Veľká postava naznačuje veľkú významnosť, naopak malá postava malú významnosť. V týchto postulátoch sa môžeme domnievať aj o veľkosti sebavedomia veľkej alebo malej nakreslenej osoby očami jednotlivca.

Poradie postáv – demonštruje pozíciu jednotlivca v rodine a hierarchiu, sledujeme postupnosť kreslenia jednotlivých členov rodiny od samotného autora. Miesta pri krajoch naznačujú introverziu, kým stred naznačuje extroverziu. Hodnotíme významnosť jednotlivých členov rodiny pre jednotlivca.

Pozícia postáv – naznačuje dominantnosť a kodominantnosť osôb, povahové a charakterové vlastnosti.

Výraz postáv – dominujúca nálada vnímaná samotným autorom.

Spôsob zobrazenia jednotlivých postáv – ak sa postavy v kresbe vyskytujú, všimame si ich veľkosť. Malé postavy (objekty) obyčajne poukazujú na znížené sebavedomie. Ďalej sledujeme ich proporcie, či dieťa nakreslí všetko, čo má postava mať, alebo nejaké časti vynechá, prípadne nakreslí predimenzovane alebo neprímerane.

Druhotné detaily/sociálna konformita – zvláštnu úlohu zohráva aj oblečenie postavy, jednotlivec začína postavu obliekať okolo 5-6 roku života. Postava vtedy nadobúda charakteristické znaky. Postavy, ktoré sa vyskytujú najčastejšie: námorník – túžba uniknúť zo skutočnosti, kovboj – túžba byť veľký, silný a robiť dojem na okolie, klaun – dieťa, ktoré sa nedokáže adaptovať na školský systém, sklon k depresiám, starac – asociálne a agresívne deti, túžba po rýchlom odchode danej postavy (In: Svoboda, Krejčířová, 2001). Pri teste kresby rodiny sa hodnotia druhotné detaily u všetkých členov rodiny. Častým úkazom sú gombíky na bruchu ako naznačené oblečenie, v prípade jednotlivcov s mentálnym postihnutím ide len o vývinový charakter kresby ľudskej postavy.

Druhotné detaily/materiálny svet – znamenajú to, čo je navôkol a majú symbolický alebo falický význam. Zvyčajne jednotlivci zobrazujú cigarety, alkohol, dáždnyky, palice, kvety, šperky, hodinky a pod. Pri detailoch si všimame ich vypracovanosť a prítomnosť v kresbe. Napríklad prítomnosť veľkého počtu detailov u 4 ročného dieťaťa, môže poukazovať na výbornú pozorovaciu schopnosť a nadpriemerný intelekt. Naopak pedantné až prehnane vypracovanie detailov sa často objavuje v kresbách neurotických a úzkostných detí. Taktiež pri jednotlivcoch s mentálnym postihnutím môžu signalizovať zabez-

pečenie si primárnych potrieb – jedlo, nápoje alebo kompenzáciu prázdneho priestoru.

Záver

Na záver príspevku by som rád pertraktoval názor, že špeciálnopedagogická diagnostika jednotlivcov s mentálnym, prípadne viacnásobným postihnutím ešte stále nie je dostatočne vedecky verifikovaná štandardnými testmi, čo je v praxi nemožné pre multidimenzionalitu samotného druhu a stupňa postihnutia. Mnohí odborníci z danej problematiky, nemajú príliš veľa možností, či záchytných bodov používania rôznych testových batérií pri cielenej špeciálnej stimulácii, intervencii a edukácii a vychádzajú z testových metód určených pre normointelekt. Príspevok ponúka vodítko na hodnotenie výtvarnej expresie rodiny u jednotlivcov s mentálnym postihnutím, ale i normointelektu, prípadne iných druhov a stupňov postihnutia. Diagnostické možnosti kresby rodiny sú v špeciálnopedagogickom kontexte čoraz viac uplatňované pre jednoduchú administráciu a pre obľubu jednotlivcov s mentálnym postihnutím kreslí. Dôvodom diagnostiky výtvarných expresií jednotlivcov s mentálnym postihnutím sa stáva fakt, že v mnohých prípadoch emočných problémov jednotlivcov, prípadne podozrenie z výskutu syndrómu Can je etiologickým a spúšťacím mechanizmom práve rodina. Z mnoha štatistických štúdií vyplýva, že jednotlivec s rôznym druhom a stupňom postihnutia sa práve pre svoju odlišnosť stáva výrazne ohrozeným pre týranie, zneužívanie, sociálne a emočné zneužívanie. Pri podozrení na spomínané aspekty je vhodné použiť projektívne kresbové testy s akcentom na rodinu.

Zoznam bibliografických odkazov

- DAVIDO, R. *Kresba ako nástroj poznania dieťaťa*. Praha: Portál, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7367-415-1.
- GAJDOŠÍKOVÁ, A. *Overovanie vybraných stimulačných programov u viacnásobne postihnutých detí predškolského veku*. Bratislava, 2007. 182 s. Dizertačná práca na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského na katedre špeciálnej pedagogiky. Vedúci dizertačnej práce Prof. PhDr. Štefan Vašek, CSc.
- GREGUŠOVÁ, H. *Preferencia farieb a výtvarný mentálne postihnutých s Downovým syndrómom*. Bratislava: 1998. 189 s. Kandidátska dizertačná práca (CSc.). Pedagogická fakulta UK Bratislava, 1998.

- GREGUŠOVÁ, H. *Výtvarné aktivity mentálne postihnutých detí predškolského veku*. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2000. 154 s. ISBN 80-88868-48-3.
- GREGUŠOVÁ, H. 2000. *Arteterapeutické techniky pre mentálne postihnutých*. Bratislava: PdF UK, 2000.
- GREGUŠOVÁ, H. 2005. *Výtvarne nadaní postihnutí*. In Nadaní a talentovaní postihnutí jedinci: Zborník príspevkov zo seminára zameraného na predbežné výsledky riešenia výskumnej úlohy VEGA č. 1/140/04. Bratislava: Sapiaenta, s. r. o., 2005. 188 s. ISBN 80-969112-8-7. 29–42 s.
- GREGUŠOVÁ, H. 2006. *Výskyt výtvarne nadaných žiakov s postihnutím v Slovenskej republike*. In Niektoré aspekty nadania a talentu postihnutých jedincov: Zborník príspevkov z výsledkov riešenia výskumnej úlohy VEGA č. 1/1405/04. Bratislava: Sapiaenta, s. r. o., 2006. 225 s. ISBN 80-89229-04-2. 62–77 s.
- HARDI, I. 1992. *Dynamický test kresby ľudskej postavy*. Nové Zámky: Psychoprof, 1992.
- ILLYÉS, G., ILLYÉS, S., JANKOVICH, L., LÁNY, M. 1978. *Špeciálnopedagogická psychológia*. Bratislava: SPN, 1978. 676 s.
- LOPÚCHOVÁ, J. *Včasná intervencia viacnásobne postihnutých detí*. In: *Včasná intervencia zrakovo postihnutých detí na Slovensku*. Zborník. Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2001, s. 17–22.
- LOPÚCHOVÁ, J. *Výtvarné činnosti ako reedukačný prostriedok a súčasť komplexnej edukačnej činnosti binokulárne postihnutých detí v predškolskom veku*. In: *Efeta - otvor sa 2000: Ročenka časopisu o komplexnej rehabilitácii ľudí s postihnutím*, Bratislava: Pedagogická fakulta UK, 2001 s. 191–199.
- LÜSCHER, M. *Test volby farieb k hodnoteniu osobnosti*. Bratislava: Psychodiagnostika, spoločnosť, s. r. o. Rok a ISBN nie sú uvedené.
- LÜSCHER, M. 1997. *Čtyřbarevný člověk*. Český Brod: Nakladatelství Ivo Železný, 1997. ISBN 80-237-3491-1.
- NOVÁK, T. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico, 2004. 48 s. ISBN 80-7346-037-8.
- POGÁDY, J. et al. *Detská kresba v diagnostike a v liečbe*. Bratislava: Slovak academic press, 1993. 196 s. ISBN 80-85665-07-7.
- SCHMIDTOVÁ, M. *Integratívna pedagogika (vybrané kapitoly)*. Bratislava: Mabag, 2008. I. vydanie. ISBN 978-80-89113-47-7.

- SVOBODA, M. et al. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, s. r. o., 2001. ISBN 80-7178-545-8.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002. 167 s. ISBN 8071786160.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, J. *Arteterapia - ú(zá)žitkové umenie*. Bratislava: Petrus, 2006. 273 s. ISBN 80-89233-10-4.
- ŠUPŠÁKOVÁ, B. 2000. *Detský výtvarný prejav*. Bratislava: Digit, s. r. o., 2000. ISBN 80-968441-0-5.
- ŠTEFAN, J. *Možnosti aplikácie senzomotorického stimulačného tréningu u klientov s diagnózou detská mozgová obrna*. Bratislava, 2008. 127 s. Rigorózna práca na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského na katedre špeciálnej pedagogiky.
- ŠTURMA, J. - VÁGNEROVÁ, M. 1982. *Kresba postavy*. Bratislava: Psycho-diagnostické a didaktické testy n.p. 1982.
- ŠVANCARA, J. a kol.: 1979. *Diagnostika psychického vývinu*. Praha: Avicenum, 1979. VAŠEK, Š. 2004. *Špeciálnopedagogická diagnostika*. Bratislava. Sapia, 2004. ISBN 80-968797-1-5.
- UŽDIL, J. 1974. *Výtvarný projev a výchova*. Praha: SPN, 1974. ISBN 14-638-74.
- UŽDIL, J. 1974. *Čára, klikyháky, paňáci a autá*. Praha: SPN, 1974.
- ZICHA, Z. 1981. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. Praha: Karlova Univerzita, 1981. 45 s. ISBN 60-85-81.